

ΕΤΟΣ Γ.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1932

ΤΕΥΧΟΣ 2.

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸν νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
— Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoffmann τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Hargard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Αμ. — K. Τριανταφυλλόπολος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφίγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβουλος ἐπικρατείας. — X. Τζωρτζόπουλος ὑφίγητής τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehr διδάκτορ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Κανελλόπουλος ὑφίγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑφίγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Γιώάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφίγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1932

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΙΚΗΤΑΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΘΕΩΡΙΑΣ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 45.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΔΡΧ. 160.—

*Αποστολὴ συνδρομῶν καὶ σφράγεων:
Διεύθυνσιν τοῦ Ἀρχείου
Βησσαρίωνος 8 καὶ Νίκης 25, Ἀθῆναι.

Αἱ εἰς τὸ «Ἀρχεῖον τῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν» δημοσιεύμεναι πραγματεῖαι καὶ ἀρθροα ἡμεδαπῶν καὶ ὅλο δαπῶν συνεργατῶν εἶναι πρωτότυπα καὶ γράφονται εἰδικῶς διὰ τὸ περιοδικόν.

Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελλαν διαστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Συντάξεως τοῦ Ἀρχείου,
Βησσαρίωνος 8 καὶ Νίκης 25.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελις
<i>Ραφαήλ Δήμου.</i> — Περὶ Πειθοῦς	113
Τom. Ant. Castiglia. — Τὸ ἔργον τοῦ Georgio del Vecchio εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἰδεοκρατίας ἐν Ἰταλίᾳ	129
<i>H. K. Κανελλοπούλου.</i> — Ὁ ἀνθρωπός καὶ ἡ κοινωνία	150
<i>I. Θεοδωρακοπούλου.</i> — Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος	171
<i>B. Ἀντωνιάδου.</i> — Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἀνθρωπολογία	185

2) ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

L. Lévy - Bruhl: Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive	200
Guido Calogero — Studi Sull' Eleatismo	211
B. Tatakis. — Panétius de Phodes	217
B. Ἀντωνιάδης	219
Hegelkongress	221
Βιβλιογραφία	223

ΠΕΡΙ ΠΕΙΘΟΥΣ

ΥΠΟ ΡΑΦΑΗΛ ΔΗΜΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΡΙΟ ΕΡΕΜΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΣΙΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

"Όταν αναγεννώσκομεν συγγραμμά τι πραγματεύμενον περὶ λογικῆς, έχομεν ἐνώπιόν μας τὴν εἰκόνα τοῦ ἔγκυδου συλλογισμοῦ ὃς κινήσεως ἀπὸ προῦποθέσεων δριστικῶς βεβαιωμένων πρὸς συμπέρασμά τι τὸ δόπιον περιλαμβάνεται αὐστηρῶς ἐν αὐταῖς. "Αλαζ εἶνε ἔγκυδον, τὸ συμπέρασμα εἶνε πάντοτε ἔγκυδον καὶ διὰ πάντα νοῦν, ή δὲ μετάβασις ἀπὸ τῆς προῦποθέσεως εἰς τὸ συμπέρασμα εἶνε ὑποχρεωτικὴ διὰ τὴν λογικὴν σκέψιν. Καὶ ἀν ἀκόμη ή γνώμη δὲν εἶνε βεβαία ἀλλὰ πεπανί, πᾶλιν δὲ βαθμὸς τῆς πιθανότητος της εἶνε βέβαιος. Ἡ διαδικασία αὗτη εἶνε τόσον καθορισμένη καὶ εὐθεῖα ὅστε τὸ νὰ πεισθῇ ἐνα λογικὸν ὃν ὑπὸ ἐνὸς ἄλλου θὰ ἐποετε νὰ εἶνε πάντοτε πρᾶγμα σχετικῶς ἀπλοῦν. Ἐὰν δικαστηρίσωμεν πῶς συλλογιζόμεθα πραγματικῶς θὰ ἴδωμεν κατάστασιν ἐντελῶς διάφορον. "Ἄς λάβωμεν ὃς παράδειγμα ἐνα ἀνθρώπον δ δόπιος πρό τινων ἐτῶν εἶχεν δρισμένας πολιτικὰς πεποιθήσεις, λόγου χάριν ὅτι ή κυβέρνησις δέον νὰ ἐπεμβαίνῃ ὃσον τὸ δυνατὸν ὀλιγότερον εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν πολιτῶν. Μᾶς εἶνε δυγατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐναντίον τῆς ἀπόφεως ταύτης φίλοι του θὰ ἀντέταξαν ἵσχυρὰ ἐπιχειρήματα χωρὶς νὰ ἐπιδράσωσιν καὶ κατ' ἐλάχιστον ἐπ' αὐτοῦ. Τὰ γεγονότα τὰ δόπια ἀνέφερον οὗτοι διὰ νὰ ἀντικρούσωσι τὴν ἀποφύγον του τοῦ ἐφαίνοντο εἴτε ἀνευ σπουδαιότητος εἴτε ἀφορῶντα ἀλλα θέματα. Πόθεν προέρχεται ή ἀσυμφωνία αὗτη μεταξὺ τῶν φίλων; Ἐνδεχόμενον τὸ ἐκ τῶν συζητούντων μερῶν νὰ μὴ ἐσκέπτετο λογικῶς εἶνε δικαστηρίσωμεν τὸ δικαίωμα τοῦ δικαιούντος ἐκείνοντο νὰ μέρη νὰ ἐκινοῦντο ὑπὸ λογικῶν σκέψεων. Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι βλέπομεν τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα νὰ εἶνε πειστικὰ μὲν διὰ τὸ ἐν μέρος μὴ πειστικὰ δὲ διὰ τὸ ἐτερον. Τώρα δικαστηρίσωμεν μετέβαλε γνώμην. Συμβαίνει ἀρα γε τοῦτο διότι ἀπέκτησε μεγα-

λειτέραν πεῖραν; "Οχι βέβαια, διότι οἱ ἄλλοι εἶχον ἐλκύσει ἔκτοτε τὴν προσοχήν του ἐπὶ δλων τῶν σπουδαίων γεγονότων· τώρα τοῦ φαίνονται ταῦτα σπουδαῖα, ἐνῷ τότε δὲν τοῦ ἐφαίνοντο· συζητῶν δὲ τὸ αὐτὸς ζῆτημα μὲν ἄλλους ἀντιπάλους, καταφεύγει τώρα εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ παλαιὰ ἐπιχειρήματα τὰ δποῖα δὲν ἥδυναντο νὰ τὸν ἐπηρεάσωσιν εἰς τὸ παρελθόν. Τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἐπιχειρήματα περέμειναν τὰ αὐτά, ή σημασία των διμιως μετεβλήθη δι' αὐτόν. «Εἶδε τὸ φῶς». Εἰς τὸν νοῦν του ὑπῆρχεν ἔξυπνοούμενον γενικόν τι πλαίσιον ἴδεων, ἀπόψεων, κοιτηθείων· τοῦτο δὲ ἀκριβῶς τὸ πλαίσιον ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου. "Ἐντὸς τοῦ προτέρου πλαισίου, αἱ σκέψεις αἱ ὑπεραμυνόμεναι τῆς κυβερνητικῆς ἐπεμβάσεως δὲν εἶχον καμιάν πειστικὴν δύναμιν· ἐντὸς τοῦ νεωτέρου, τούναντίον, εὑρίσκοντο ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν των. Κατὰ ταῦτα βλέπομεν δτι δ αὐστηρὸς συλλογισμὸς δὲν εἶνε οὔτε αὐστηρός, οὔτε ὑποχρεωτικὸς δι' δλους· λειτουργεῖ ἔχων δπισθέν του ἓνα σύνολον ἀκαθίσταντον ἴδεων, αἱ δποῖαι δὲν ἐκδηλοῦνται ἀλλὰ προσλαμβάνουσι μᾶλλον τὸν χαρακτῆρα ἀτομικῆς προελεύσεως.

"Ομιλῶν περὶ πειθοῦς δὲν ἔννοι ἀπλῶς τὴν διαδικασίαν διὰ τῆς δποίας πείθομεν ἓνα ἄλλον· ἔννοι πρωτίστως τὴν πειθὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας, δηλαδή, τὸν ἔγκυρον τρόπον διὰ τοῦ δποίου μορφώνομεν τὰς πεποιθήσεις μας. "Ἄς λάβωμεν ἓνα ἄλλο παράδειγμα.

"Ἄς ἔξετάσωμεν τὴν περίπτωσιν τοῦ φιλοσόφου διὸ δποῖος ἐν τῷ παρελθόντι εἶχε σαφεῖς γνώμας ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἡθικῆς—ἴσως νὰ ἦτο ἥδονιστής καὶ νὰ εἶχε διατυπώσει θεωρίαν κατὰ τὴν δποίαν δκαι αἱ δυναταὶ περιπτώσεις τοῦ ἀγαθοῦ νὰ ἔξηγοῦντο διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν εἰς τὴν ἀτομικὴν εὐχαρίστησιν. Σήμερον διμιως δὲν εἶνε πλέον ἥδονιστής (ἔννοεῖται δτι καὶ τὸ ἀντίθετον εἶνε δυνατὸν νὰ συμβῇ)· ἔὰ δὲ θελήσωμεν νὰ ἔρευνήσωμεν ποία ὑπῆρξεν ή αἰτία τῆς μεταβολῆς ταύτης, δὲν θὰ εῦρωμεν εὐκόλως τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημά μας, καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἀκόμη. "Ισως νὰ ἔλαβε γνῶσιν νέου τινὸς γεγονότος· τὸ τοιοῦτον διμιως δυσκόλως ἀποτελεῖ ἔξήγητιν, διότι πάντοτε εἶμεθα εἰς θέσιν νὰ δώσωμεν λόγον περὶ τῶν γεγονότων ἀρκεῖ ή θεωρία ἥμῶν νὰ εἶνε ἀρκετὰ εὐρεῖα. Καὶ πράγματι, διατὶ νὰ παραδεχθῇ τὸ νέον γεγονός ἐν τῇ δλότητί του ἀντὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ εῦρῃ ἔξηγήσιν τινα πρὸς ἀπόκρουσίν του; Βεβαίως θὰ ὑπάρχει κάτι περισσότε-

ρον, κρυπτόμενον εἰς τὸ βάθος, τὸ δποῖον νὰ ὁδηγῇ πρὸς τὴν τοιαύτην
ἢ τοιαύτην ἔρμηνείαν τοῦ γεγονότος. Ἰσως ὅμως καὶ νὰ μὴ ἐπρόκειτο
περὶ νέου τινὸς γεγονότος ἀλλὰ μᾶλλον περὶ πράγματος πολὺ πλέον
ἀκαθορίστου, λόγου χάριν περὶ μιᾶς μεταβολῆς ἐν τῇ γενικῇ καταστά-
σει τῆς νοοτροπίας του, ἢ περὶ δισταγμοῦ τινος ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν
τῶν παλαιοτέρων μεθόδων· ἐνδεχόμενον ἢ πολυχρόνιος σκέψις νὰ
ἔχοισιμευσεν ὡς εἶδος πείρας ἢ δποία νὰ τὸν ὁδήγησε πρὸς νέα μέτρα
κρίσεως. **Η θεωρία** τῶν ἡδονιστῶν ἀποκρούεται, καίτοι ἔξακολουθεῖ
νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰ δεδομένα — ἀπὸ τυπικῆς ἀπόψεως — ὅπως καὶ
μέχρι τοῦδε. Καὶ οὕτω βλέπομεν τὴν κρίσιν, τὴν πειθώ, τὴν βεβαιό-
τητα νὰ ἐμφανίζωνται ὡς ἐὰν νὰ ἦσαν ζήτημα ἀσταθμήτων στοιχείων.
Τὰ δεδομένα καὶ ἢ αὐστηρὰ ἀκολουθία — ἐφ³ ὅσον εἶνε δυνατὸν νὰ
διατυπωθῶσι ταῦτα ὅητῶς — ἀποτελοῦσι, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀπλῶς
τὴν ἔξωτερηκὴν πρόσοψιν τῆς κρίσεως, ἐνῷ ἢ πραγματικὴ ἐργασία τοῦ
συλλογίζεσθαι λαμβάνει χώραν κάπου ἀλλοῦ. Αἱ μεταφυσικαὶ προϋπο-
θέσεις, αἱ δποῖαι κεῖνται ὅπισθεν τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ καθορίζουσι
τὴν ισχύν των, ὑπονοοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀποτελοῦσαι μίαν
γενικὴν πνευματικὴν διάθεσιν ἢ ἐνα τρόπον ἐξετάσεως τῶν πραγμά-
των, ἀδιαφόρως ἐάν τις εὐκόλως ἐπηρεάζεται ἢ δυσκόλως, ἢ ἐὰν πι-
στεύει μόνον εἰς τὴν παράδοσιν ἢ εἰς τὸν δρθὸν λόγον. Διὰ τῶν ἀνω-
τέρω δὲν ἔννοιω καθόλου νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἢ διανόησις δὲν εἶνε λο-
λικὴ διαδικασία: ἔννοιω ἀπλῶς ὅτι ἢ διανόησις δὲν λαμβάνει χώραν
ὑπὸ τὸν τύπον αὐστηρᾶς ἀκολουθίας, μὲ καθωρισμένα δεδομένα καὶ μὲ
καθωρισμένας σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν, φέρουσα εἰς ἀκάμπτως ὑποχρεω-
τικὰ συμπεράσματα.

Τὰ δεδομένα δὲν εἶνε φύσει τοιαῦτα ἀλλὰ θέσει γίνονται δὲ τοιαῦτα
μόνον ἐφ³ ὅσον προσαρμόζονται εἰς τὸ πλαίσιον, τὸ δποῖον εἶνε καὶ
αὐτὸ ἐν σύνολον δεδομένων ἀποτελούντων ἐν σχέδιον. Εἰς τὴν ἀρχὴν
τὰ δεδομένα ταῦτα εἶνε ἀπλῶς στοιχεῖα τῆς πείρας. Πολὺ σπανίως
συμβαίνει στοιχεῖον τι νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν: θὰ
λαξευθῇ καὶ θὰ λειανθῇ, εἰς ἔξαιρετικὰς δὲ περιπτώσεις ἐνδεχόμε-
νον καὶ νὰ ἀποβληθῇ. Φυσικά, ἔκαστον στοιχεῖον κέκτηται τὸ ἔνστι-
κτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως· ἔχει τὸν ἀποκαλούμενον «δ ο ἔ ι κ ὄ ν» χαρα-
κτῆρα· προσπαθεῖ νὰ ἐπιβληθῇ. Ἐπὶ πλέον ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀναπα-

ραγάγη ἔαυτό· τουτέστι, ἕκαστον στοιχεῖον εἶνε ἐν σύμβολον τὸ δποῖον κέκτηται ώρισμένας δοκιμαστικὰς ἐννοίας. Τὰ στοιχεῖα δμως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποτελέσωσι κοινωνίαν ἐν τῇ ἀκατεργάστῳ αὐτῶν μορφῇ διότι τόσον αὐτὰ ὅσον καὶ οἱ γόνοι των ἀντιμάχονται πρὸς ἄλλήλους. “Υποθέσατε δτι προσπαθοῦμεν νὰ σχηματίσωμεν εἰκόνα περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόρδου Jim λαμβάνοντες ως βάσιν τὸ πασίγνωστον διήγημα τοῦ Conrad· κατ’ αὐτὸ δ λόρδος Jim ἐγκατέλειψεν ἔνα πλοῖον τὸ δποῖον προφανῶς ἐβινθίζετο ἀφῆσας τοὺς δυστυχεῖς μαλαισίους εἰς τὴν τύχην των· Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀποτελεῖ ἐνδειξιν ἀνανδρίας.

“Ημεῖς δμως γνωρίζομεν δτι δ λόρδος Jim ἦτο εὐθύς, δρμητικός, μὲ πολὺ ἀνεπτυγμένον τὸ αἰσθημα τῆς τιμῆς — ἀρεταὶ αἱ δποῖαι καθόλου δὲν συμβιβάζονται μὲ τὴν ἀνανδρίαν· γνωρίζομεν ἐπὶ πλέον δτι βραδύτερον δ λόρδος Jim ἀντεμετώπισε μεγάλους κινδύνους ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βιηθῆσῃ τοὺς ιθαγενεῖς, καὶ εἰς τέλος τῆς ζωῆς του ἐξέθεσεν ἔαυτὸν εἰς βέβαιον θάνατον. Ἐκ τούτων ἐπεται δτι τὸ γεγονὸς δτι ἐγκατέλειψε τὸ πλοῖον θὰ ὠφείλετο εἰς εἰδικάς τινας περιστάσεις ἔνεας πρὸς τὸν κανονικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Οὕτω εῦρισκομεν τὸν τρόπον νὰ δώσωμεν ἔξήγησιν ἐπιτρέπουσαν νὰ ἀποκρούσωμεν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀνανδρίας δπως αὗτη ὑπεδεικνύετο ὑπὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ πλοίου, καὶ νὰ διατηρήσωμεν ἀκεραιάν τὴν ἐντιμότητά του, τὸ αἰσθημα τῆς τιμῆς κτλ. Ἡ διαδικασία τοῦ νὰ ἀποτελεσθῇ κοινωνία ἐκ τοῦ ὅχλου τούτου τῶν στοιχείων τῆς πείρας εἶνε ἔργον τῆς ἀνατροφῆς, ἐν τῇ δποίᾳ ἐν ἕκαστον ἐκ τῶν στοιχείων ὑποχρεοῦται νὰ ὑποστῇ μεταβολὴν ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ ὅλου. Δὲν πρέπει νὰ φανταζώμεθα τὰ στοιχεῖα ταῦτα ως ἀπόλυτα, ἢ ὡς ἄκαμπτα ἀτομα τὰ δποῖα μόνον νὰ συγκρούωνται δύνανται μεταξύ των· εἶνε ὁευστά, δυνάμεις μᾶλλον ἢ πραγματικότητες, χωρὶς νὰ ἔχωσι καθωρισμένην φύσιν πρὸιν ἢ ἀποτελέσωσι μέρος τῆς κοινωνίας. Ἡ δὲ φύσις αὐτῶν οὐδέποτε καθορίζεται τελειωτικῶς διότι καὶ ἡ κοινωνία ποτὲ δὲν φιάνει εἰς δριστικὴν τελείωσιν. Ἡ αἰρεσίς (hérésie) τῶν ἀκάμπτων δεδομένων εῦρισκεται εἰς τὴν ὁζίαν τῆς θεωρίας περὶ τῆς αὐστηρότητος τοῦ συλλογισμοῦ.

“Αλλὰ τὸ νὰ ἀρνούμεθα δτι τὰ δεδομένα εἶνε ἄκαμπτα δὲν σημαίνει καθόλου δτι ὑποστηρίζομεν δτι εἶνε ἀπολύτως ἀκαθόριστα, δυνά-

μενα νὰ ἔξαναγκαισθῶσιν ὑπὸ τοῦ γενικοῦ σχεδίου νὰ ἀναλάβωσιν οἵαν-
δήποτε μορφὴν ἢ σχῆμα. Ἡ πεῖρα εἶνε πείσματον· ποτὲ δὲν εἶνε ἐντελῶς
λογική· δποιαδήποτε καὶ ἀν εἶνε ἢ ἐπ’ αὐτῆς ἐργασία τοῦ νοός, πάν-
τοτε ἡ πεῖρα διατηρεῖ ἐγ ἀκατέργαστον καὶ αὐθιστίστον στοιχεῖον.
Ἄλλος οὖτε καὶ τὸ γενικὸν σχέδιον εἶνε ἀκαμπτον· δὲν εἶνε κάτι καθ’
ἔαυτὸ περισσότερον ἀριστμένον ἀπὸ τὰ δεδομένα· τὸ γενικὸν σχέδιον
μεταβάλλεται ὑπὸ τῆς πείρας, ὅπος καὶ ἡ πεῖρα μεταβάλλεται ὑπὸ τοῦ
σχεδίου. Ὅπως θὰ ἀναφέρω κατωτέρῳ, ἡ ἀρχικὴ ἔννοια ἐνὸς στοι-
χείου τῆς πείρας εἶνε παράγων ἀσκῶν σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς
τύχης θεωρίας τινός. Ἐὰν ἔχωμεν δύο ἢ τρεῖς θεωρίας περὶ τῶν αὐτῶν
πραγματικῶν γεγονότων, τὶ εἶνε ἐκεῖνο τὸ δποῖον ἀποφασίζει ὅτι ἡ
μία ἢ ἡ αὐτῶν εἶνε ἔγκυρος ἀποκλειομένων τῶν λοιπῶν; Ἄς ὑποθέσω-
μεν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς «ἔξηγοῦσι» ἢσουν καλῶς τὰ γεγονότα. Ἀλλὰ
δὲν εἶνε ἀρκετὸν μία θεωρία νὰ ἔξηγῇ τὰ γεγονότα· ἀπαιτεῖται νὰ εἶνε
καὶ ἀληθῆς. Πολλοὶ κόσμοι εἶνε δυνατοὶ καὶ μόνος εἰς εἶνε δὲ ἐκλεκτός:
τὸ τοιοῦτον δμως δὲν εἶνε λογικὸν γεγονός, τὸ δὲ ζήτημα ποῖος ἐκ τῶν
πολλῶν κόσμων εἶνε πραγματικὸς δύναται νὰ λυθῇ μόνον διὰ τῆς πα-
ρατηρήσεως. Ἡ συμβολὴ τῆς πείρας εἰς τὴν γνῶσιν εἶνε τὰ γυμνὰ γε-
γονότα. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι δὲν εἶνε ἀρκετὸν μία θεωρία νὰ ἔξηγῇ
τὰ γεγονότα, εἶνε ἀνάγκη ἐπίσης νὰ τὰ ἐκφράζῃ, τούτεστι νὰ διατηρῇ
ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τὸ «δοξικὸν» στοιχεῖον τῆς πείρας.

Ο αὐστηρὸς συλλογισμὸς ἀφορᾷ μόνον τὸ στάδιον ἐκεῖνο τῆς δια-
νοήσεως κατὰ τὸ δποῖον τὰ στοιχεῖα ἔχουσιν ἥδη ὑποστῆ τὴν βάσανον
καὶ ἔχουσι μεταβληθῆ ἐις δεδομένα, ἐνῷ ἐκεῖνο τὸ δποῖον εἶνε δυνατὸν
νὰ ἀποκαλέσωμεν τὸ «δργανικῶς διανοεῖσθαι» ἀφορᾶ τὸ στάδιον ἐκεῖνο
τῆς σκέψεως κατὰ τὸ δποῖον τὰ δεδομένα εὑρίσκονται ἐν τῷ γίγνεσθα.
Ἡ διανόησις λαμβάνει χώραν οὕτως εἰπεῖν ἐντὸς στερεοῦ περιβάλλον-
τος· ὅπισθεν τοῦ ἐπιπέδου τοῦ «αὐστηροῦ συλλογισμοῦ» εὑρίσκεται ἡ
τρίτη διάστασις ἐνὸς «δργανικοῦ διαλογισμοῦ». Ἐχομεν τὴν τάσιν νὰ
θεωρῶμεν τὸ λογικῶς σκέπτεσθαι ὡς εἶδος ἀριστοτελεῖς καθαρᾶς
μορφῆς, κενῆς περιεχομένου, ἡ δποία βασανίζει τὰς παρατηρήσεις ἀπὸ
τῆς ἀπόψεως τυπικῶν ἀρχῶν. Πρόγματι δμως δ νοῦς ἐπιλαμβάνεται
τοῦ ἔργου του δηλισμένος μὲ δληγ του τὴν πεῖραν καὶ δλας του τὰς
πεποιηθῆσεις. Τὸ καθ’ ἔκαστον ἔξαφανίζεται ἐντὸς τοῦ συνόλου. Τὸ σκέ-

πτεσθαι εἶνε διαδικασία κατὰ τὴν δποίαν ὁ νοῦς κινεῖται μὲ δληγ του τὴν προηγουμένην ἴστορίαν πρὸς γνωστικὸν μέλλον· ἡ διαδικασία ὅμως αὕτη εἶνε δημιουργική· τὸ παρελθόν δὲν κυριαρχεῖ τοῦ νέου εἰμὴ μέχρις ὀδισμένου τινὸς σημείου· ἡ δὲ αἰτιότης εἶνε μόνον ἀναδρομική. Ὁ Descartes ἐπίστευεν ὅτι, ἀφαἰρῶν ἀπὸ τὸν νοῦν δλόκληρον τὸ περιεχόμενόν του, θὰ κατώρθωνε νὰ τὸν καθαρίσῃ ἀπὸ πᾶσαν οἰανδήποτε προκατάληψιν διὰ νὰ ἐπιληφθῇ κατόπιν τούτου τῆς ἔξετάσεως τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως μὲ μεγαλειτέρας ἐλπίδας νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει νοῦς κεχωρισμένος ἀπὸ περιεχόμενον· δπως ἐπίσης ἔξω ἀπὸ τὸν νοῦν, τὰ δεδομένα εἶνε ἀκαθόριστα στοιχεῖα. Τὸ τοιοῦτον γίνεται καταφανὲς κατὰ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ· ὁ νοῦς τοῦ παιδίου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐνόσφη ἡ κοινωνία δὲν τοῦ παρέχῃ στερεάν τινα οὖσίαν, ὑπὸ τύπον πεποιηθήσεων, τὴν δποίαν νὰ δαγκώσῃ καὶ νὰ ἀφομοιώσῃ.

Ἴσως ὅμως ἐρωτήσῃς κανεὶς ἀνυπόμονος κριτής: «τί σχέσιν ἔχουν δλα αὐτὰ μὲ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως; Σεῖς συζητεῖτε πῶς πράγματι σχηματίζομεν τὰς πεποιηθήσεις μας, καὶ ἐκ τούτου ἀποπειρᾶσθε νὰ ἔξαγαγητε συμπεράσματα δσον ἀφαρῷ τὸ κῦρος τοῦ αὐστηροῦ διαλογισμοῦ. Ἀλλὰ αὐτὸ δποτελεῖ σύγχυσιν ὑπάρξεως καὶ κύρους, σύγχυσιν ψυχολογίας καὶ ἐπιστημολογίας». Ὁφείλω νὰ δηλώσω κατηγορηματικώτατα ὅτι ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ἀσχολοῦμαι μὲ τὴν ἔγκυρον σκέψιν καὶ τὴν ἔγκυρον πειθώ, μὲ τὸ πῶς δφεύλει τὸ ἀτομον νὰ ἀποκτᾷ τὰς πεποιηθήσεις του καὶ ὅχι μὲ τὸ πῶς συνήθως τὰς ἀποκτᾷ. Οὐχ ἥττον ἐν τῇ ἐπιχειρηματολογίᾳ μου ἔλαβον ὑπὸ ὄψιν καὶ τὸ πῶς πράγματι λαμβάνει χώραν ἡ διανόησις καὶ ἵδοὺ ποῖοι εἶνε οἱ λόγοι τούτου: προσεπάθησα νὰ δείξω ὅτι ὁ λογικὸς τύπος: «τὸ α εἶνε ἀληθές, τὸ β προϋποθέτει τὸ α, ἀρα τὸ β εἶνε ἀληθές», δὲν ἔχει καμμίαν ἀπολύτως σημασίαν (τούλαχιστον δσον ἀφορῷ μέγα μέρος τῆς διανοήσεως), διότι οἱ δροι τοὺς δποίους ἀπαιτεῖ δὲν εἶνε δυνατοί, διότι καθωρισμέναι ἀτομικαὶ ἀλήθειαι καὶ αὐστηρῶς ὑποχρεωτικαὶ προϋποθέσεις εἶνε ἀδύνατον νὰ ενδεθῶσιν ἐν τῷ σύμπαντι τούτῳ τοῦ συγκεκριμένου λόγου. Καὶ οὕτω ἡ συζήτησις δὲν εἶνε μεταξὺ ψυχολογικῶν διαδικασιῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ λογικῶν κανόνων ἀφ' ἐτέρου, ἀλλὰ μεταξὺ κανόνων συλλογισμοῦ οἱ δποῖοι εἶνε φανταστικοὶ καὶ τοιούτων οἱ δποῖοι ἔχουσιν

έφαρμογήν. Ἡ αὐστηρὰ λογικὴ εἶνε ἀνεφάρμοστος, ή δὲ μεταμόρφωσις αὐτῆς, διὰ τῆς νέας φιλοσοφίας τῶν μαθηματικῶν, εἰς περιγραφικὴν μελέτην τῶν συστημάτων ἀποτελεῖ φυσιολογικὴν ἔξέλιξιν.

Ὑπεστήσεια ἀνωτέρῳ διὸ τὰ δεδομένα ενδίσκονται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἐν γενικὸν σχέδιον. Διατί δομος δὲν εἶνε δυνατὸν ή σχέσις αὐτῇ νὰ εἶνε σχέσις αὐστηρᾶς συνεπείας; Διότι οὔτε τὸ σχέδιον οὔτε τὰ δεδομένα στοιχεῖα, ὃς τοιαῦτα, εἶνε καθωρισμένα· καθορίζονται ἐφ' ὅσον καὶ ἐν φύμετρῳ ή ἀμοιβαία αὐτῶν σχέσις διασαφηνίζεται. Καὶ πάλιν, ή βεβαιότης καὶ ή ἀπόδειξις ἔξαρτωνται ἐκ κανόνων τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ ἐκ κριτηρίων, ἀλλὰ τὰ κριτήρια τῶν πεποιθήσεων καὶ γνωμῶν δὲν ἀποδεικνύονται ἐν τῇ αὐστηρῷ σημασίᾳ τῆς λέξεως, διότι αὐτὰ ταῦτα τὰ κριτήρια ἀποτελοῦνται καὶ τὰ κριτήρια τῆς ἀποδείξεως. Καὶ δομος ἐκ τῶν ἀνωτέρων δὲν ἔπειται καθόλου διὸ δ νοῦς εἶνε ἄ-λογος. Ἡ ἀμοιβαία ἔξαρτησις τῶν δεδομένων καὶ τοῦ σχεδίου ἀποτελοῦσι λογικὴν βάσιν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη δὲν εἶνε ή τῆς αὐστηρᾶς συνεπείας. Οὔτε καὶ τὰ κριτήρια εἶνε αὐθαιρετα ἐκ τοῦ λόγου διὸ δὲν εἶνε ἐν αὐστηρῷ σημασίᾳ ἐπιδεκτικὸν ἀποδείξεως· ὑφίστανται τὴν βάσανον ἀπὸ μέρους αὐτῶν τούτων τῶν στοιχείων τὰ ὅποια ἐλέγχουσιν· ὑφίστανται τὴν βάσανον τοῦ χρόνου· ἔχουσι σημασίαν διὰ τὴν εὑρετέραν ζιοὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποτελεῖ σημεῖον ἐπὶ τοῦ ὅποιου θὰ ἐπινέλθωμεν βραδύτερον.

"Οταν ἔδιδον τὴν ἀπάντησιν εἰς ἐνδεχομένην κριτικὴν διὶ τοῦ συνέχεον τὴν ἐπιστημολογίαν μὲ τὴν ψυχολογίαν, ἀνέφερον διὶ ή διάκρισις ὥφειλε νὰ γίνῃ μεταξὺ δυνατῶν καὶ μὴ δυνατῶν κανόνων. Ἄναλογος εἶνε ή διάκρισις μεταξὺ κανόνων τοὺς ὅποιους πιστεύει κανεὶς ἀκαδημαϊκῶς καὶ κανόνων τοὺς ὅποιους λαμβάνει σοβαρῶς ὑπὸ ὅψιν καὶ ἐφαρμόζει ἐν τῇ πρακτικῇ. Τὸ ζήτημα εἶνε ποίους κανόνας ἀναγνωρίζομεν ὡς ἔχοντας κῦρος καθ' ἓν στιγμὴν πράγματι καταγινόμεθα νὰ λύσωμεν προβλήματα καὶ ἀναζητοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. "Ἄσ λέβωμεν ὡς παράδειγμα τὸν David Hume ἔργαζόμενον εἰς τὸ βιβλίον του «Treatise on Human Nature»· οὗτος καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα διὶ ή πίστις εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος δὲν ἔχει κῦρος καὶ διὶ δὲν ἔχομεν δικαίωμα νὰ σκεπτώμεθα διὶ, ἐὰν κτυπήσωμεν μίαν σφαῖραν τοῦ μπιλιάρδου μὲ μίαν ἄλλην, θὰ κινηθῇ ή πρώτη ἐξ αὐτῶν. Μεθ' δ διὰ νὰ διαλύσῃ τὴν μελαγ-

χολίαν ποὺ ἐπροκάλεσεν εἰς αὐτὸν ἥ σκεπτικιστικὴ αὐτὴ φιλοσοφία, φρέγει καὶ πηγαίνει νὰ παιᾶῃ μιὰ παρτίδα μπιλιάρδο. Εἶνε δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι πράγματι ἐπίστευεν εἰς τὰς σκεπτικιστικάς του θεωρίας; Κάτι τι παρόμοιον ἔχω κατὰ νοῦν: εἰς τὰ περὶ λογικῆς συγγράμματά μας διμιλοῦμεν περὶ αὐστηρᾶς συνεπείας καὶ περὶ τοῦ εἰδικοῦ εἰς αὐτὴν νόμου τοῦ συλλογισμοῦ. Ὅταν δημος πραγματικῶς συλλογιζόμεθα καὶ κρίνομεν, χρησιμοποιοῦμεν ἐντελῶς διαφόρους κανόνας. Ποίους ἐκ τῶν δύο παραδεχόμεθα; Μία πεποιθήσις ἥ γνώμη εἶνε εἰλικρινής μόνον, ὅταν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ τὴν ὑποστηρίξωμεν καὶ ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ σχετικὸν καὶ συναφὲς περιβάλλον ἀποτελεῖται ἀπὸ κάποιαν λανθάνουσαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, τὰ στοιχεῖα ὁφειλον νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς ἓνα θεολογικὸν πλαισιον· τὴν σήμερον ὁφείλουσι νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸν περιβάλλον, ἥ δὲ σημερινὴ ἐποχὴ εἶνε, ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῆς πεποιθήσεις, ἐξ ἵσου δογματικὴ ὅπως καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ μεσαίωνος ὅσον ἀφορᾷ τὰς θεολογικὰς αὐτῶν προϋποθέσεις. Ὅχι μόνον τὰ στοιχεῖα ἄλλα καὶ τὰ γενικὰ σχέδια ἐπίσης εἶνε δυνατὸν νὰ μεταρρυθμισθῶσι ἥ καὶ νὰ ἀπορριφθῶσι, καὶ τοῦτο διὰ διαφόρους λόγους. Πρῶτον, ὅταν δὲν ἔχουσι τὴν ἴκανότητα νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς τὴν αὐξάνουσαν πεῖραν. Μία θεωρία ὑποκύπτει ἐὰν δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ νώπῃ καὶ εὔκαμπτος· εἶνε πιθανὸν ὅτι καμμία θεωρία δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ διατηρηθῇ νωπῇ ἐπ' ἀπειρον. Τὰ στοιχεῖα ἀναπτύσσουσι μίαν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὰ ἀντίστασιν, πολλάκις ἀγάλογον πρὸς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν· εἶνε τόσα πολλὰ ὥστε μόλις ὡς κατορθωθῆ, διὰ τῶν διδομένων ἔξηγήσεων, νὰ παραμερισθῶσι τινὰ ἐξ αὐτῶν, παρουσιάζονται νέα τοιαῦτα. Εἰς τὸ τέλος ἥ ἐπιμονὴ φέρει τοὺς καρπούς της, ἥ δὲ θεωρία ἀναιπατισθήτως κατατρίβεται ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς συσσωρευμένης δυνάμεως μικρῶν αἰτίων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσον εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑποδείξωμεν ἀκριβῶς τὸν παράγοντα ὃ δοποῖος εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θεωρίας. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν κανένα ἀχυρον τὸ δοποῖον νὰ ἦτο τὸ «τελευταῖον ἀχυρον». Ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔνα γενικὸν σχέδιον ἀνθίσταται εἰς τὸν θάνατον δεχόμενον νὺ μεταρρυθμισθῆ· τὰ σχέδια αὐξάνουσι· ἀλλὰ καὶ

τότε ιραινομενικῶς μόνον τίθενται κατὰ μέρος διάτι πράγματι τὰ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ἄλλο εὐδύτερον σχέδιον. Μόνος δημοσίου ὁ ἀριθμὸς δὲν ἀποφασίζει περὶ τῆς τύχης τῆς μάχης· ἡ στρατηγικὴ ἔχει ἐπίσης σπουδαιότητα· ἡ δὲ ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ πλαισίου γίνεται ταῦτοχρήνως εἰς μακρὰν ἀπὸ ἀλλήλων ἀπέχοντα σημεῖα, μὲν ἀποτέλεσμα ὅτι ἡ συνεκτικὴ αὐτοῦ δύναμις ἔξασθενίζει. Σημειώτεον δημοσίος τὸ ἔξῆς: ἡ νικηφόρος δύναμις τῶν νέων στοιχείων προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ταῦτα σκιαγραφοῦσι νέον καὶ ἐπίσης πιθανὸν σχέδιον, ἵκανον οιητικώτερον δημοσίου τὸ ἔξησι. Οὕτω κατὰ τελευταῖον λόγον εὐδισκόμεθα ἐνώπιον συγκρούσεως μεταξὺ σχεδίων. Ἡ πειθὼ δὲν εἶνε μηχανικὴ διαδικασία ἀλλὰ ζῶσα ἀνάπτυξις ἐν τῇ δποίᾳ τὰ στοιχεῖα ἀφομοιοῦνται βαθμιαίως, καὶ ἐν τέλει μετατρέπονται ἐκείνους ἀκριβῶς τοὺς ἴστοὺς οἱ δποῖοι τὰ ἀφομοιοῦσι· καὶ δπως κάθε ἀνάπτυξις οὕτω καὶ ἡ πειθὼ γίνεται ἀσυνειδήτως κατὰ τὸ μεγαλείτερον αὐτῆς μέρος.

Δεύτερον, ἔνα γενικὸν σχέδιον ἐνδεχόμενον νὰ καταπέσῃ συνεπείᾳ ἐσωτερικῆς ἔξαντλήσεως· τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν βάσανον τοῦ χρόνου. Δὲν εἶνε ἀρκετὸν νὰ σκεφθῶμεν μίαν θεωρίαν, εἶνε ἐπίσης ἀνάγκη νὰ λάβωμεν πεῖραν αὐτῆς, νὰ τὴν ζήσωμεν· εἶνε ἀνάγκη νὰ σχετισθῶμεν στενώτερον μὲν αὐτὴν ὡς μὲ φίλον, ἢ νὰ τὴν οἰκειοποιηθῶμεν, δπως οἰκειοποιούμεθα τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμα ἐνὸς λαοῦ ὅταν ζῶμεν ἐν μέσῳ αὐτοῦ. Εἶνε δυνατὸν μία θεωρία, ἡ δποία ἐν ἀρχῇ μᾶς ἐκπλήττει καὶ μᾶς θαμβώνει νὰ μὴ κατορθώσῃ νὰ ἐπιζήσῃ τῆς βασάνου τῆς τριβῆς καὶ τῆς καθημερινῆς συντροφιᾶς· διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ἔξαφανίζονται οἱ ἴστορικοὶ καὶ τυχαῖοι παράγοντες καὶ ἡ θεωρία ἴσταται γυμνὴ ἐνώπιον τοῦ νοῦ. Μία θεωρία ἔχει τὸ ἐσωτερικὸν καθὼς καὶ τὸ ἐσωτερικόν της μέρος, τὸ δὲ ἐσωτερικόν τοῦτο μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ δῆλα τὰ πολυμερῆ αὐτῆς σιωπηρῶς ἔξυπονοούμενα καὶ τὰ σημεῖα δπου αὗτη συμπλέκεται πρὸς ἄλλας θεωρίας. "Ολα αὖτα δημοσίες βεβαίως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τὰ ἐκτιμήσῃ τις ἐκ πρώτης δψεως. Κοινός τις νοῦς εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ ἀνακαλύψῃ μίαν νέαν ἰδέαν, ἀπαιτεῖται δημοσίες ἔνα ἔκτακτον πνεῦμα διὰ νὰ συλλάβῃ τελείως δῆλας τὰς ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένας ἰδέας. Εἶνε οὕτω δυνατὸν ἡ βάσανος τοῦ χρόνου νὰ σημαίνῃ ὅτι μία θεωρία, ἡ δποία ἔμεινε σχεδὸν ἀπαραθήητος ὅταν τὸ

πρῶτον ἐπαρουσιάσθη, ἔγινε βραδύτερον κυριαρχοῦσα ἔννοια ὅταν κατηννοήθη πλήρως ἡ σημασία αὐτῆς.

Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἔκτειντα ἔτονίσαμεν τὴν σπουδαιότητα τοῦ γενικοῦ καὶ συνολικοῦ σχεδίου ἐν τῇ λογικῇ διαμορφώσει τῆς πεποιθήσεως· ἐξ ἣσου σημαίνων εἶνε καὶ διαράγων τῆς ζωηρότητος ἐν τῇ ἀντιλήψει καὶ τῇ ἀναπαράστασει. Σᾶς συνέβη ποτὲ νὺν λάβητε ἴδιαν πεῖραν ἐκείνου τὸ δροῦν θάνατονάμην νὺν ἀποκαλέσω τελεῖαν κατανόησιν μιᾶς ἴδεας; Ὁ Α. ἀνέγνωσε τὸν Kant του πρὸ πολλῶν ἑτῶν, ὡς σπουδαστής· ἥτο ἐπιμελὴς καὶ ἐμάνθανε καλὺ τὸ ὑλικόν του· μάλιστα ἥτο πεπεισμένος ὅτι τὸ κατεῖχε καλῶς. Βραδύτερον ἤρχισε νὺν ἐρευνᾷ ώρισμένα προβλήματα τῆς γνώσεως τὰ δροῦν ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς ἴδιας αὐτοῦ ζωῆς ἢ διανοήσεως· τὸν ἐβασάνιζον καὶ ἥτο ἥναγκασμένος νὺν τὰ ἀντιμετωπίσῃ· ἤρχισε λοιπὸν νὺν τὰ σκέπτεται ἀναδρομικῶς μέχρις ὅτου εὔρεν ὅτι συνέπιπτον πρὸς τὰς συζητήσεις τοῦ Kant· τότε διὰ μιᾶς ἔσχε ζωηρὰν τὴν ἔννοιαν τῆς κατανοήσεως, καὶ τὸ αἴσθημα ὅτι τώρα μόλις ἤρχισε νὺν τὸν ἔννοη· «Ἄντὸ λοιπὸν ἔννοοῦσε δὲ Kant, καὶ ἐγὼ δὲν τὸ εἶχα καταλάβει· ἢ μᾶλλον τὸ ἦξενδα ἀλλὰ δὲν εἶχα σαφῆ ἀντίληψιν αὐτοῦ». Ἡ τελεία κατανόησις ἰσοδυναμεῖ πρὸς πραγματικὴν καὶ ἀληθῆ πεῖραν ἐν τῇ ἔννοίᾳ ὅτι ἔχομεν ἀντίληψιν ἐνὸς δεδομένου τῆς πείρας, ἢ μιᾶς ἴδεας, ἢ ἐνὸς προβλήματος ὡς πραγματικῶν. Συνήθως περιορίζομεν τὴν ἔννοιαν τῆς πείρας εἰς τὰς ἐκ τῶν αἴσθησεων ἐντυπώσεις· καὶ ὅμως ἡ τοιαύτη πεῖρα εἶνε πολλάκις ἀδρανῆς καὶ συνεπῶς ἐστερημένη σημασίας ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως. Ἡ ἀληθῆς διανόησις εἶνε διαδικασία, εἶνε κίνησις τῆς διανοίας προκαλούμενη ὑπὸ τῆς νωπότητος τῆς ἀντιλήψεως· μία πεῖρα ἢ δροῖα δὲν ἔχει δρμήν, ἢ δροῖα εἶνε ἀπλῶς κατοχὴ καὶ ὅχι ἐνέργεια, δὲν παῖζει κανένα δόλον ἐν τῇ ζωῇ τῆς λογικῆς σκέψεως. Ἡ τελεία κατανόησις εἶνε δυνατὸν νὺν συμβῆ ἀμέσως, ὅταν τὸ γεγονός εἶνε ὀφθαλμοφανές, ἢ ἐμμέσως διὰ τῆς συσχετίσεως αὐτοῦ πρὸς πρόβλημά τι, ἢ πρὸς γενικωτέραν τινὰ ἄποικιν, ἢ φάσιν τινὰ τῆς ζωῆς ἐμποιήσασαν ζωρὰν ἐντύπωσιν. Ὁ λόγος διὰ τὸν δροῖον πολλάκις τοιούτου εἶδους συζήτησις εἶνε περιττὴ καὶ ἀσκοπος, εἶνε ὅτι δὲ εἰς βλέπει ἔνα πρᾶγμα ζωηρῶς ἐνῷ δὲ ἄλλος ὅχι. Ἡ ἀναπαράστασις εἶνε διαδικασία διὰ τῆς δροίας προσδίδεται ζωηρότης· ἀποτελεῖ τὴν παρουσίασιν μιᾶς ἀπόψεως κατὰ τῷ πότον τοιοῦτον ὅστε νὺν καθίσταται πραγ-

ματικότης διὰ τὸ πολὺ κοινόν. Λέγουσι συνήθως ὅτι τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὅποίου ἡ πεῖρα ἐνὸς ἀτόμου καθίσταται κοινὸν ξτῆμα· πράγματι δύμως, ἐνα ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ δἰλιγωτέραν πειστικὴν δύναμιν ἀπὸ τὴν ζωηρὰν ἀναπαράστασιν πείρας τινος. Ἡ ἀπαρίθμησις ὅλων τῶν κυρίων σημείων τῶν μαρτυρούντων ὑπὲρ θεωρίας τινὸς καὶ κατὰ τῶν ἐναντίων θεωριῶν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ ποτὲ εἴναι κατὰ πολὺ ἀποτελεσματικώτερον νὰ ἐκθέσῃ κανεὶς μίαν ἀποφύγει μὲν ὅλα της τὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα καὶ ὅλας τὰς ἐν αὐτῇ περιεχομένας συνεπείας καὶ νὰ σταματήσῃ· μόλις μετὰ τὸ πέρας τοῦ σπιδίου τούτου ἀποκτῶσι σπουδαιότητα τὰ ἐπιχειρήματα.

Ἄσ λάβωμεν ὡς παράδειγμα μίαν περίπτωσιν ὅπου ζήτημα δὲν εἶναι ἡ ἀπόδειξις ἀλλὰ τὸ τὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν, τοῦτοστι ζήτημα ὡς ποδὸς τὰ τελευταῖα κριτήρια, τὰς τελευταίας ἀξίας, τὰς τελευταίας προϋποθέσεις. Κατὰ τί εἶνε δυνατὸν νὰ ὠφελήσῃ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ ἐπιχείρημα; Ὁποίαν χρησιμότητα ἔχει ἡ ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις διὰ τὸν μυστικοπαθῆ ὁ ὅποιος πιστεύει ὅτι ἡ αἰσθητικὴ εἶνε ἡ ὅδος τῆς πλάνης; Ἡ, ὅποίαν ἐπιφροὴν θὰ ἔξασκήσωσιν ἐπιχειρήματα στηρίζομενα εἰς τὸν ὄρθινον λόγον ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν ὅποιον ἡ αὐθεντία—καὶ ὅχι ἡ λογικὴ—ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῶν πεποιθήσεών του; Βεβαίως τὰ ἐπιχειρήματα θὰ εἶνε ἐντελῶς ἄχριστα διότι δὲν ὑπάρχει κοινὸν πεδίον. Ἡ ἀναπαράστασις θὰ εἶναι ὁ μόνος τρόπος, ἀλλὰ ἀνάγκη νὰ τὴν λάβωμεν μὲ σημασίαν εὑρυτέραν ἀπὸ τὴν τῆς ζωηρᾶς παραστάσεως. Εἰς τὸν μυστικοπαθῆ ἡ τὸν πιστεύοντα εἰς τὴν αὐθεντίαν εἶνε ἐνδεχόμενον γὰ κάμη ἐντύπωσιν, ἐὰν κατ' ἀρχὴν τοῦτο εἶνε δυνατόν, ἡ παρατήρησις καὶ ἐξέτασις μιᾶς ἀλλης ἀπόψεως ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς διαγράφεται νέος τρόπος ζωῆς, ἡ αὗτη ἀποτελεῖ τὴν ἐστίαν πολιτισμοῦ, ἡ τὴν κινητήριον δύναμιν ἐνὸς κόσμου. Θὰ ἔχωμεν τότε τὴν σύγκρισιν μεταξὺ δύο κύρσιων. Ὁ ἀντίπαλος μεταφέρεται οὕτω εἰς τὸ περιβάλλον ἐκεῖνο ἐν μέσῳ τοῦ ὅποίου ἡ ἐν λόγῳ ἴδεα ζῆ καὶ εὑρίσκει ἐφαρμογήν· ζητεῖται ἀπ' αὐτὸν νὰ ἐκφέρῃ κρίσιν καὶ νὰ ἀποφασίσῃ ἐπὶ δλοκλήρου τοῦ πολιτισμοῦ ὁ ὅποιος βασίζεται ἐπὶ τῆς ὑπὸ συζήτησιν ἀπόψεως, ἀφοῦ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ κινήσει του. Πρόκειται περὶ κρίσεως, διὰ τῆς ζωῆς, ἐπὶ σημείου ἀφορῶντος τὴν ζωήν. Τὸ τοιοῦτον ἀποτελεῖ τὴν προσφυγὴν πρὸς τελευταίαν τινὰ ἀξιολογικὴν ἔννοιαν βασι-

ζομένην ἐπὶ τῆς πλήρους ἐνσωματώσεως μιᾶς ἰδέας. Διότι κατὰ τελευταῖον λόγον, ἡ ζωηρότης ἀπορρέει ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἀξίας, τῆς σημασίας, τῆς σπουδαιότητος.

Ἐως τώρα διεκρίναμεν τοεῖς διαφόρους ἐπὶ τῆς λογικῆς στηριζούμενας βάσεις τῆς πεποιθήσεως: τὰ κριτήρια ἢ τὴν μέθοδον τῆς κρίσεως, τὸ γενικὸν σχέδιον ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὰ δεδομένα, καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς ἀντιλήψεως.

Εἶνε ἀναμφίβολον ὅτι εἰς τὴν οὕτω ἐννοουμένην λογικὴν σκέψιν μετέχει καὶ τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον. Ἡ ζωηρότης εἶνε πεῖρα τοῦ καθ' ἕκαστον ἀτόμου· εἶνε κάτι τὸ δποῖον πρόκειται νὰ ἔκτιμηθῇ χωρὶς καὶ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὠρισμένον «τόδε», ἢ νὰ λάβῃ τὴν μορφὴν ἐννοίας.³ Εκ τούτου ὅμως δὲν ἔπειται ὅτι ἡ ὑποκειμενικότης εἶνε τὸ φόβητρον δποῖον τὸ ἐθεώρει μέχρι τοῦδε ἢ ἐπιστημολογία. Ἡ γνῶσις εἶνε ἀνθρωπίνη ἐνέργεια [ἔχουσα κῦρος, καὶ ὡς τοιαύτη ἀναποφεύκτως θὰ περιλαμβάνῃ τόσον τὴν ὑποκειμενικὴν ὅσον καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν φάσιν, πᾶς δὲ ἀποχωρισμὸς τῶν δύο τούτων θὰ ἀποτελεῖ πρᾶξιν αὐθαιρετον καίτοι χρήσιμον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις. ⁴ Αφοῦ ἔχαράξαμεν ὡς τὸ ἴδεωδες τοῦ λογικῶς σκέπτεσθαι τὴν σαφῆ καὶ εὐκρινῆ διανόησιν ἢ δποία φιλάνει εἰς τὴν βεβαιότητα· διὰ κανονικῶν συλλογισμῶν ἐκ προφανῶν προϋποθέσεων, ὅταν κατόπιν τούτων ἀνακαλύψωμεν ὅτι ἡ πεποίθησις δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένη τῶν περιπτειῶν τῆς ἐν τῷ χρόνῳ ὑπάρχεως, ὅτι εἶνε σχετική καὶ μεταβάλλεται, ἐνδεχόμενον νὰ καταλήξωμεν, ἐσπευσμένως πως, εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διανόησις εἶνε ἄ-λογος (μὴ λογική). ⁵ Άλλὰ τὸ νὰ παραιτηθῶμεν τοῦ ἴδεωδους τοῦ Καρτεσίου δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ περιπέσωμεν εἰς τὸν σκεπτικισμόν: ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι μօρφαι λογικότητος ἐκτὸς τοῦ τύπου τῶν μαθηματικῶν. Τὸ ἴδεωδες τοῦ Καρτεσίου εἶχε λάβει ὡς πρότυπόν του τὰ μαθηματικά, τὰ δποία ὅμως παρητήθησαν πλέον τῆς ἐννοίας τῶν ἀφ' ἔαυτῶν ἀποδεδειγμένων προϋποθέσεων· κατ' οὖσίαν μάλιστα τὴν σήμερον τὰ μαθηματικὰ δὲν περιέχουσι πλέον ἐκεῖνο τὸ δποῖον ἀποκαλοῦμεν πεποίθησιν. Καίτοι ὅμως δ μαθηματικὸς διδάσκαλος ἦλλαξ, δ φιλοσοφικὸς μαθητὴς ἐπιμένει νὰ ἀξιολουθῇ τὰς παλαιὰς ἀτραπούς. Ἡ ψυχολογικὴ ὁἶτα διὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀπολύτου βεβαιότητος θὰ ἥτο προφανῶς δ φόβος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀσφαλείας τόσον διὰ τὰς

σκέψεις ὅσον καὶ διὰ τὰς πρόξεις· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ νοῦς κατέφυγεν εἰς πρότας ἐκ τῶν προτέρων δεδομένας ἀρχάς, ἢ εἰς τὰ θεολογικὰ δόγματα, ως εἰς ἀκλονήτους βάσεις τῆς διανοίσεως. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἐκ προθέσεως ὑποφεύγομεν νὰ ἐκφέρωμεν κοίσεις ἐπὶ θεωρίας τιγδὲ δὲν προσδίδει εἰς αὐτὴν καμίαν βεβαιότητα.

Ο νοῦς εἶνε ταῦτοχρόνως καὶ ἀφηρημένη μορφὴ καὶ συγκεκριμένον συμβεβηκός: εἶνε γενικόν τι ἐρριζωμένον ἐντὸς τοῦ καθ' ἕκαστου· δὲν εἶνε μηχανισμὸς ἀλλὰ ζῶσα ἀνάπτυξις, αὐτὴ δὲ αὕτη ἡ ἀστάθεια τῆς πεποιθήσεως ἐκφράζει τὸν χαρακτῆρα του ὡς ἀναπτύξεως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πεποίθησις εἶνε λογικὸν προϊὸν ἀκριβῶς διότι ποτὲ δὲν εἶνε δογματικῶς βεβαία.

Ὑπάρχει ὅμως ἐν ὠρισμένον πεδίον τῇ; σκέψεως ἐν τῷ ὅποιῳ ἡ ἀντηρότης τῶν συλλογισμῶν φαίνεται κυριαρχοῦσα, καὶ τοῦτο εἶνε ἡ ἐπιστήμη, ἵδια δὲ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Εἰς αὐτὰς φαίνεται ὅτι κατορθώνομεν νὰ ἐπιτύχωμεν χειραιφέτησιν ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα καὶ τὴν μεγίστην δυνατὴν προσέγγισιν πρὸς σαφῆ καὶ εὐκρινῆ διανόησιν. Καὶ ὅμως θὰ ἡτο σφάλμα ἐὰν ἐνομίζομεν ὅτι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὁ συλλογισμὸς εἶνε ἀνεξάρτητος διαδικασία εἰς τὴν ὅποιαν εἶνε ἐστερημένον σπουδαιότητος τὸ γενικὸν περιβάλλον: ὁ ἐπιστημονικὸς συλλογισμὸς ἔχει κῦρος μόνον ἐντὸς τοῦ πλαισίου ὠρισμένων γενικῶν ἴδεων, ὅποιαι εἶνε ἡ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τῆς ἥλης, ἡ τῆς ὑπάρχεως μέτρου τινὸς τάξεως ἐν τῇ φύσει, καὶ ἡ τοῦ κύρους τῶν ποσοτικῶν μεθόδων. Οὗτο, ἐπὶ παραδείγματι, ῥιζ ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρῳ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις εἶνε ἀνίσχυρος ἀπέναντι τοῦ μυστικοπαθοῦς ὁ ὅποιος ἀποκρούει τὴν ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἀντίληψιν. Καὶ ἐν αὐτῷ ἀκόμη τῷ πεδίῳ τῆς ἐπιστήμης, τὰ δεδομένα αὐτῆς δὲν εἶνε αἱ ἀκριβῶς καθιωρισμέναι ἀτομικαὶ ὀντότητες ὅπως συνήθως τὰς ὑποθέτομεν· εἶνε ὅσοντα, ἀκαθόριστα, ὑφιστάμενα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιβάλλοντος. Διὰ τὸν φυσικὸν, αἱ εἰκόνες τῶν ὄντερων εἶνε ψευδαίσθησις (καίτοι διὰ τὸν μυστικοπαθῆ εἶνε ἐγδεχόμενον γὰρ ἀποτελῶσι τὴν κυριωτάτην ἐκδήλωσιν τῆς πραγματικότητος) διότι δὲν συγάδουσι πρὸς τὴν τάξιν τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ σχεδίου.

Τὰ προσίσματα τῆς ἐπιστήμης φαίνεται νὰ ἔχωσι τὸν χαρακτῆρα τῆς βεβαιότητος διότι ἡ ἐπιστήμη παραδέχεται ἀνεπιφυλάκτως τὰς γενικὰς

προϋποθέσεις ἐπὶ τῶν δποίων βασίζονται τὰ πρόσματα ταῦτα. "Οπως δὲ οἱ εἰδικοὶ κλάδοι, οὗτο καὶ ή ἐπιστήμη ἔχει τὸν ίδιαζοντα αὐτῇ τρόπον διὰ τοῦ δποίου ἀπομακρύνει πᾶν δ, τι εἰς τὸ πεδίον της εἶνε πραγματικῶς ἀμφίβολον: ἀρνεῖται τούτεστιν ἀπολύτως νὰ τὸ ἔξετάσῃ ως πρόβλημα ἀλλὰ παραδέχεται αὐτὸ εὐθὺς ἀρχῆς ώς βέβαιον.

‘Οπωσδήποτε παραμένει τὸ γεγονός ὅτι, δεδομένων ἀπαξ τῶν γενικῶν προύπομέσεων καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς πάρατηρήσεως, ὃ συλλογισμὸς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ εἶνε ἀρχούντως αὐστηρὸς καὶ μὲ καθολικὸν κῦρος. Εἶνε λοιπόν, κατὰ ταῦτα, ἐσφαλμένα ὅσα προηγουμένως ἔξεμέσαιμεν περὶ τῆς λογικῆς σκέψεως; μήπως περιεγράψαμεν τὸν συλλογισμὸν ὡς λαμβάνει χώραν μόνον εἰς πεδία γνώσεως τὰ δύοια δὲν ἔφθασαν ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς δριμότητος; ‘Η ἀπάντησις εἶνε ὅτι οὐκέπιστήμη πληρώνει διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ πορίσματά της. Ἐν τῷ ὁργανικῷ διανοεῖσθαι τὸ γενικὸν σχέδιον πρὸς τὸ δύοιον σχετίζονται τὰ δεδομένα εἶνε καθ' ὅλα πεπληρωμένον μὲ περιεχόμενον· ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δὲν ἔχομεν παρὰ τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν μιᾶς γενικῆς τάξεως. Ἐν τῇ πείρᾳ, οὐκέπιστήμη λαμβάνει ὑπὸ δψιν ἐκείνην μόνον τὴν πλευρὰν οὐδὲν δύοια εἶνε κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς παρατηρητὰς ὑπὸ ὠρισμένας περιστάσεις. ‘Η ποιότης τῆς ζωηρότητος μετατρέπεται εἰς ποσοτικὸν στοιχεῖον· ἐν δεδόμενον προτιμᾶται ἀπέναντι ἐνὸς ἄλλου ἐὰν εὑρίσκεται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς περισσότερα δεδόμενα. ‘Η αὐστηρότης τῆς διανοήσεως ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς πραγματικῆς ἀληθείας. ‘Η μαθηματικὴ μέθοδος ἀποδίδει πλήρη γνῶσιν τοῦ μερικοῦ, οὐκέπιστήμη σκέψις ὅδηγει πρὸς ἀτελῆ γνῶσιν τοῦ ὅλου. Τῇ ἀληθείᾳ, τὸ ζήτημα δὲν εἶνε ποίαν ἐκ τῶν δύο μεθόδων θὰ ἐκλέξωμεν· καὶ αἱ δύο εἶνε ἀναγκαῖοι παράγοντες ἐν τῇ δυμητικῇ προόδῳ τῆς γνώσεως· ὅσα δὲ εἴπομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀφορῶσι τὴν μίαν μόνον ἐκ τῶν φάσεων τούτων.

"Όχι μόνον ή ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ εἰδικοὶ κλάδοι τῶν γνώσεων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, ἐπιτυγχάνουσι τὴν βεβαιότητα διὰ τοῦ περιορισμοῦ. "Εκαστος ἔξ αὐτῶν μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν θέαν τῆς πραγματικότητος ἀπὸ εἰδικῆς ἀπόψεως καὶ μᾶς ἀποκλείει κάθε τι ποὺ δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην. Τοι-αύτη συγκέντρωσις είνε ἀπαραίτητος διὰ τὴν πρόοδον, ἀλλά, ἐπὶ δὲν

νποστή ὅπωσδήποτε διύρθισίν τινα, φέρει πρὸς τὴν τέφλωσιν. Ἐφ' ὅσον δὲν ἔχεται μὲν διαφόρους ἀπόψεις, τὰ συμπεράσματα τῆς ἴδικῆς μας μεθόδου ἵστανται μόνα των, κατέχουσι τὸν νοῦν, φαίνονται βέβαια. Διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐκφεύγομεν ἀπὸ τὸν πνευματικὸν τοπισμόν· ή φιλοσοφία σημαίνει καθαρὸν μέρα καὶ εὐρὺν δρᾶσοντα, εἰνε ἡ θέα τῆς ἀπείρου ποικιλίας τῶν ἀπόψεων (ἡ ἀπειρία τῶν ἴδιοτήτων τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν Σπινόζα) καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν οἰασδήποτε ἐξ αὐτῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, αἱ τελευταῖαι ἀπόψεις νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἀντιστροφατεύονται πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως ἡ δροία εἰνε : μὲν ἀσκήσῃ κριτικὴν ἐπὶ οἰασδήποτε μεθόδου, ἐπιστημονικῆς ἢ ἄλλης. Οὗτε ἀφ' ἑτέρου θὰ ἥτο ὁρθὸν ἡ φιλοσοφία νὰ προβάλῃ μίαν νέαν ἴδικήν της μέθοδον· τὸ τοιοῦτον θὰ είχεν ὃς ἀποτέλεσμα γὰρ γεννῆσῃ νέον πρόβλημα ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ παλαιόν. Ἡ φιλοσοφία δὲν ἀποτελεῖ νέον εἰδικὸν κλάδον γνώσεων : εἰνε ἡ ἀμοιβαία ἐπενέργεια καὶ ἡ ἀμοιβαία κριτικὴ ὅλων τῶν μεθόδων καὶ ὅλων τῶν εἰδικῶν ἀπόψεων.

Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σκέψει ἡ ἀκρίβεια ἀποκλείεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια εἰνε ἀπόρροια τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας· φιλοσοφία δὲ εἰνε ἡ ἀντικειμενικὴ συζήτησις τῶν μεθόδων καὶ κριτηρίων. Πιθανὸν νὰ είνε ἀδύνατον εἰς τὸν νοῦν νὰ λειτουργήσῃ ἀνευ μεθόδου τινός, ἡ κανόνος τῆς λειτουργίας· πάντως ὅμως ἡ φιλοσοφία δὲν διατελεῖ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τί πράττει· ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν εἰδικῶν κλάδων γνώσεως εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀποτελεῖ ὄλλαγὴν ἀπὸ τὴν ἐνσυνείδητον πρὸς τὴν αὐτο-συνείδητον σκέψιν. Φιλοσοφία εἰνε ἡ κριτικὴ τῶν κριτηρίων διὰ τῆς ἀμοιβαίας συγκρίσεως τῶν κριτηρίων καὶ συσχετίσεως αὐτῶν πρὸς τὸ σύνολον τῆς πείρας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἡ φιλοσοφία δὲν εἰνε διάφροδος τῆς συνήθους σκέψεως. Ὁλη ἡ συνήθης σκέψις εἰνε μεταφυσικὴ καίτοι ἀσυνειδήτως τοιαύτη· ὅχι μόνον κρίνει τὰ δεδομένα ἄλλὰ κρίνει καὶ τὰς μεθόδους διὰ τῶν δροίων ἀποκτῶνται τὰ δεδομένα. Αὐτὸς εἰνε ὁ λόγος διὰ τὸν δροῖον ἡ προσφυγὴ εἰς τὸν κοινὸν νοῦν εἰνε πολύτιμος· ὁ κοινὸς νοῦς, ὅταν δὲν εἴνε μόνον κοινὸς ἄλλος εἴνε καὶ ἐξ ἕσου λογικός, ἀποκρούει τὴν στενότητα τῆς μεθοδολογίας καὶ ἀσκεῖ τὴν κριτικὴν ἐπὶ τῶν πορισμάτων μᾶς εἰδικῆς ἀπόψεως ἔξετάζων αὐτὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πείρας ἐν τῷ συνόλῳ

αὐτῆς. Ἡ φιλοσοφία εἶνε φυσικὴ σκέψις, εἶνε ἐπιστρόφη πρὸς τὴν συνήθη διανόησιν ἀλλ᾽ ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου· ἡ μεταφυσικὴ κατεύθυνσις δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀπορρίψωμεν τὰ μεθοδολογικὰ συμπεράσματα ἀλλ᾽ εἰς τὸ νὰ συσχετίσωμεν αὐτὰ πρὸς τὸν συγκεκριμένον πλοῦτον τῆς πείρας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΥ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ